

С Т А Н О В И Щ Е

от доц. д-р Пенка Ватова (Институт за литература при БАН)

за дисертационния труд на Елена Борисова „Метафизични аспекти на познанието и
фантастично изображение в съвременната българска проза“

за присъждане на образователната и научна степен „доктор“

Като научен ръководител на Елена Борисова и на настоящия дисертационен труд, ще направя малко въведение, представяще качествата и работата на докторантката. Няма да е прекалено да кажа най-напред, че нейното приемане в секцията по Нова и съвременна българска литература е добро попадение и за секцията, и за института. Какво имам предвид?

Още при явяването си на докторантския конкурс Елена показва качества на самостоятелно и интересно мислещ за литературата млад човек, който има усет и култура за създаване на интерпретативен текст. Беше защитила магистърска теза по съвременна българска литература и беше довела изследването си до готов проект за книга. Заедно с това обаче имаше реална и критична представа за дефицитите в академичната си подготовка по история на литературата. Това я беше подбудило за няколко месеца да навакса със знание за историята на българската литература. За мене беше изумително да разбера, че за кратко време тя е прочела почти всичко създадено след Втората световна война до началото на новия век – включително работнически и шпионско-криминални романи, голяма част от които рядко попадат в полето на професионалния интерес.

Нейната работоспособност и стремежът ѝ да се учи и напредва ме изкушиха при избора на дисертационна проблематика да ѝ предложа да загърби любимите си от университета теми и да се заеме със съвременна българска фантастика. Намирах го за предизвикателство, защото в Института за литература тази проблематика не се разработва отдавна, определено тя е ниша в литературноизследователското поле и това се отнася до цялата колегия. Бях убедена, че ако приеме, Елена ще успее да намери свой подход, да даде свой, оригинален принос към изследването на тази част от съвременната проза, в чийто развой се наблюдават интересни и неосмислени процеси и явления през последните 50-60 години. И не се изльгах. Елена Борисова не

само разбра аргументите ми, но и пое да отговори на предизвикателството с цялата си енергия и вдъхновение, което личи от текста на дисертационния труд.

За да достигне дотук, Елена Борисова премина през различни равнища на обучение – първо, общо и специализирано, посещавайки три специализирани курса за докторанти в БАН и преминавайки през много часове разговори и консултации с колеги – литератори и философи, и с мене като научен ръководител, запълвайки празнините в академичната си подготовка и подготвяйки се за работата върху дисертационния труд; после, езиково – по английски и руски език, които усвои до равнище, че да може да ги използва в изследователската си работа. Това й позволи да използва за теоретическата обосновка на анализите си трудове на водещи съвременни изследователи на фантастиката, които нямат рецепция у нас – нито преводна, нито критическа. Извън това тя още от първото полугодие на докторантурата си се включи в научни форуми, организирани от ИЛ и други академични институции, на които започна да представя своите тези, изградени върху по-обширен или по-конкретен художествен материал. Същевременно старателно подготвяше публикациите си (излезли вече пет на брой) и в началото на втората докторантска година започна да пише дисертационния си труд. Участията й в научни форуми – национални и международни, у нас и в чужбина, през годините на докторантурата са общо осем. Всичко, което показва и постигна по време на обучението си, се дължи на завидната работоспособност и организираност на Елена, на дисциплината на ума й, на нейната мотивация да използва максимално времето и възможностите, които й дава редовната докторантурса. При това тя изпълни докторантската си програма, преди да изтече редовният срок на докторантурата. Напредъкът, който осъществи тя на различни равнища за този период, е респектиращ.

Дисертационният труд е структуриран в три глави, въведение и заключение, снабден е с опис на използваната и цитирана литература.

Във въведението е мотивиран изборът на научната проблематика, направен е преглед на изследванията на фантастичната литература у нас и са подборно представени онези трудове в съвременното световно литературознание и хуманитаристика, които имат отношение към проблематиката на труда. Още тук трябва да подчертая, че става дума за изследвания без преводна и критическа рецепция у нас, но намиращи се в научно обръщение в чуждестранните изследвания върху

фантастиката. Аргументиран е подборът на базисния художествен материал, зададени са философските и теоретическите рамки на изследването и така е определен методологическият инструментариум. Разбира се, както се полага за дисертационно изследване, тук са формулирани неговият предмет, основната му цел и задачи. Още във въведението Елена Борисова обвързва формулировката на дисертационната тема с избраната философско-методологическа призма, като обосновано и убедително лансира разбирането на Кант за познанието като адекватно и с продуктивен потенциал по отношение на фокусната проблематика на труда. Разбира се, като отправни може да се предложат и други ракурси с гностична ориентация, философски, културологични или литературоведски, но нека признаем правото на личен избор на докторантката, която е открила тъкмо у Имануел Кант най-прилягащата към изследвания материал призма, като я е допълнила с неокантианските постановки на Ернст Касирер.

В първа глава на труда, следвайки формулировката на дисертационната тема, Елена Борисова очертава особеностите на фантастичната литература в два аспекта – като философско и като художествено явление. Тук дефинира понятията, с които оперира в художественоаналитичната част на дисертацията по-нататък – фантастично и фантастична литература, въображаемо и реално във фантастичната литература, съдържателна и иносказателна фантастика. Отделя специален параграф за генезиса на фантастичното и друг за връзката между отчуждение и познание. Заедно с формулировките, които търси и дава, в тази глава прави и редица ефективни за по-нататъшните анализи разграничения – фантастика и приказка, фантастика и фентъзи, фантастика и хорър. Във втория главен параграф се фокусира върху спецификата и аспектите на метафизичното познание и във връзка със задачите на дисертационното изследване излага разбирането на Имануел Кант за познанието – с онези негови опорни тези и понятия, които по-нататък ще й позволяят да осъществи аналитичните си наблюдения върху избрания художествен материал. Изобщо обвързаността между отделните части на тази базисна за труда глава с изследователските задачи в следващите две глави е налагаща се характеристика на научното изложение. Така например разсъжденията върху прехода от митологично към религиозното и философското мислене са подчинени на целта да се проследи до каква степен фантастичното изображение се вмества в представата на Имануел Кант за метафизичните аспекти на познанието. Този подход оставя впечатление за

промисленост, логика и споеност на научния текст, който търси аргументи и подготвя изводите си още от първа глава.

Нататък научното изложение естествено прехожда към двете основни проблемни гнезда на труда, формирани около два типа познание, които характеризират съответно фантастичната ни проза от 60-те години на ХХ век до 90-те години и фантастиката през новия век. Подборът на автори и творби е обмислен и направен внимателно с оглед анализа на тенденциите в съвременната ни фантастика, от една страна, а от друга – придържайки се към фокуса на дисертационната тема. Работата с емпиричния материал е задълбочена и осъществена през избраната изследователска призма умело и увлекателно, не само с познаване на материала, но и с усет, творчески, оригинално, и с нескрито пристрастие към обекта на изследване. Личи удоволствие от адекватния подход, който позволява на анализатора да навлезе в дълбочината на художествения текст и да свърже познавателните му интенции със спецификата на художественото изображение. Докторантката прилага не само инструменти на литературоведския анализ, но владее и културологични и психоаналитични подходи за осмисляне на фокусния материал. Бих определила и двете глави като приносни – и при избора на автори и произведения, и при изявяването на тенденции, и при тълкуването и литературоведското интерпретиране на съвременната фантастична проза, което й позволява да заеме подобаващото си място в контекста на българската литература.

Освен това Елена Борисова обвързва тенденциите в съвременната фантастика с нейната поява и ранни прояви в българската литература между двете световни войни (романите на Георги Илиев) и така ситуира наблюденията си и по литературноисторическата ос. Заедно с това в хода на анализите прави връзки на изследваните текстове с образци на световната фантастика (творби на Х. Уелс, О. Хъксли, Ст. Лем, Ал. Беляев и др.) – в синхронен и диахронен план, обвързва появата им на български език с тенденции в родната фантастика. Работата й с текстовете в трета и четвърта глава потвърждава ефективността на избрания подход при очертаването на динамиката на жанра и е белязана не само с дълбочина на наблюденията и прецизност на анализите, но и с вдъхновение, което не остава скрито за читателя.

За да обобщя, ще посоча, че дисертационният труд „Метафизични аспекти на познанието и фантастично изображение в съвременната българска проза“ е успешно реализиран в рамките на приетата дисертационна тема. Той съдържа безспорни приноси за изследването на тази част от съвременната ни литература и предлага модели за нейното изучаване и интерпретиране, които са отразени адекватно в справката за научните приноси. Трудът въвежда през подходяща призма в литературноисторическо обръщение един отрязък от художествената ни словесност, който по инерция е пренебрегван и изтикван в пространствата на популярната литература, а тя, знаем, с малко изключения, не е привлекателен обект на професионален интерес у нас. Това качество на изследването намирам за особено продуктивно за бъдещи научноизследователски опити в полето на фантастиката.

Справочният апарат към труда е скрупульзно съставен и приложен. Съдържателно дисертацията е балансирано резюмирана в автореферата. Приложен е и списък на публикациите по дисертационната тема. С това са изпълнени и формалните изисквания към представянето на материалите за публичната защита.

Основавайки се на изтъкнатите качества на дисертационното изследване, предлагам на Научното жури да присъди на Елена Иванова Борисова образователната и научна степен „доктор“.

25.09.2017

Доц. д-р Пенка Ватова

